

DE STILLE JAREN VAN CORRIE TEN BOOM

*De stille jaren
van Corrie ten Boom*

PAM ROSEWELL MOORE

Andere boeken van Corrie ten Boom
bij Gideon verschenen:

De schuilplaats
Het beste deel komt nog
Iedere dag nieuw (dagboek)
Leven in vreugde (dagboek)
Niet ik, maar Christus
Vertrouw op God
Zonder hem kan ik niets doen
Zwerfster voor God

DE STILLE JAREN VAN CORRIE TEN BOOM

Copyright 1986: The Zondervan Corporation U.S.A.
Originele titel: The Five Silent Years of Corrie ten Boom

Auteur: Pamela Rosewell Moore

Copyright © 1987 Nederlandse vertaling: Gideon

Vertaling: L. Reimeringer-Baudert

Omslagontwerp: Studio Vrolijk, Margreet Kattouw

Uitgave: Gideon, Hoornaar, Nederland

Jaar van uitgave: 1987

8e druk: augustus 2014

ISBN 978-90-6067-377-5

NUR 707

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this work may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission of the publisher.

Inhoud

1. Een tijd om te planten 7
2. Flexibiliteit 19
3. Een tijd om te beslissen 30
4. Thuis 49
5. Zijn kracht in haar zwakheid 70
6. Een tijd om je te haasten 85
7. 'Tenzij de graankorrel in de aarde valt...' 103
8. Een tijd om te wenen 121
9. Een tijd om te zwijgen 135
10. Een heilig bewegen in de stilte 154
11. Gevangene en toch... 178
12. Een tijd om te sterven 199

Nawoord 203

Een tijd om te planten Mijn werk bij tante Corrie begint

'Alles heeft zijn uur en ieder ding onder de hemel zijn tijd'
(Prediker 3:1).

In het vroege voorjaar van 1976 reed ik in westelijke richting naar Haarlem. Op de lege plaats naast mij in de kleine Franse auto lag een bos gele tulpen. Het waaide, zoals altijd in de lage landen, en de wind bracht het jonge, lichtgekleurde groen aan de rechte rijen populieren die het vlakke land doorsneden, in beweging. Ik merkte het bijzondere licht op dat kenmerkend is voor Nederland en dat misschien wordt veroorzaakt door de wijde luchten omdat er geen bergen zijn. Men zegt dat dit heldere licht de Nederlandse schilders inspireerde die beroemd zijn om hun lichteffecten. Ik zette het raampje een stukje open. De lucht was zuiver en koel en het rook naar voorjaar. Er hing iets van een nieuw begin in de lucht. En na het verrassende telefoontje van een paar dagen geleden vroeg ik me af of er ook voor mij een nieuw begin zou zijn.

Er was weinig verkeer zodat ik kon nadenken. Sedert ik zeven jaar geleden naar Nederland was gekomen vanuit mijn vaderland, Engeland, fascineerde Nederland me nog steeds. Het was noodzakelijk de taal te leren en dat was een uitdaging. De Britten zouden waarschijnlijk meer geprobeerd hebben de gevoelens van hen die met een vreemde

taal worstelden, te ontzien. De Nederlanders hadden gedurende mijn eerste jaar in hun land mijn pogingen om hun keelklanken uit te spreken en hun uitdrukkingen te leren, vaak met hartelijk gelach begroet. Je wist altijd waar je met hen aan toe was.

Zij omschreven hun karakter als ‘eigenwijs’ en ze deden dat met een zekere trots. Ik hield van ze en ik hield ook van mijn boeiend werk bij een zendingsorganisatie die als hoofddoel had, Bijbels naar landen achter het IJzeren Gordijn te brengen. Het leven in Nederland was tot dusver een uitdaging en een avontuur voor me geweest.

En nu, nadat ik zeven en een half jaar bij deze zendingsorganisatie had gewerkt, was ik op weg naar een gesprek dat het begin van ander werk zou kunnen zijn. Corrie ten Boom, drieëntachtig jaar oud, had me gevraagd voor een gesprek naar haar huis te komen in een voorstadje van Haarlem. Zij zocht iemand, omdat Ellen de Kroon die bijna negen jaar bij haar was geweest, zou gaan trouwen. Het was al enige tijd geleden dat ik Tante Corrie voor het laatst had gezien, maar we waren geen vreemden voor elkaar. Bij mijn aankomst in Nederland was zij een van de eersten die ik had ontmoet. ‘Kind,’ had zij toen gezegd, ‘mijn huis is jouw huis. Je bent hier altijd welkom.’ Daar had ik haar aan gehouden en in de daaropvolgende jaren had ik haar af en toe bezocht, als zij voor korte tijd in Nederland was. Het grootste deel van haar tijd bracht zij buitenslands door als een ‘zwerfster voor God’ – om haar eigen woorden te gebruiken – maar door onze korte ontmoetingen was ik van haar gaan houden en haar gaan respecteren, en af en toe had ik haar kunnen helpen.

De strakke rijen populieren die er als lange pluimen uitzagen, flitsten langs de ramen. Het landschap veranderde, er

kwam meer bebouwing. Nu zou het niet lang meer duren voordat ik Haarlem binnenreed en ik moest toegeven dat ik gemengde gevoelens had. Hoewel er enerzijds het gevoel van een nieuw avontuur in de lucht hing, twijfelde ik er anderzijds toch aan of ik een geschikte kandidaat was voor de rol van reisgenote-medewerkster.

Corrie ten Boom – in hoeverre kende ik haar eigenlijk? Zij was in de hele wereld bekend. Zij had gedurende de bezetting van Nederland door de nazi's joden verborgen en was daarvoor in de gevangenis en in een concentratiekamp gekomen. Had die moedige daad haar gemaakt tot wie zij was? Waardoor was Corrie Corrie geworden? Hoe was haar vroegere leven geweest?

Ik naderde Haarlem. De Sint-Bavo of Grote Kerk beheerste het stadssilhouet en keek bezadigd neer op de eeuwenoude, drukke stad. Dit was de stad waar Corrie was opgegroeid – in het gelukkige huis van horlogemaker Casper ten Boom en zijn vrouw, Cor, met twee zusters, Betsie en Nollie, en een broer, Willem. Zij was in Amsterdam geboren op 15 april 1892 en haar stamboom ging ten minste acht generaties terug tot 1647, toen Jan ten Boom in Ruurlo woonde.

In 1844 gebeurde er iets wat voor die tijd heel ongewoon was. Corrie's grootvader, Willem ten Boom, begon een gebedskring voor de joden. Tante Corrie noemde het vaak 'een onbegrijpelijk antwoord op de gebeden van mijn familie voor de joden toen God, precies honderd jaar later, toeliet dat mijn hele familie werd gearresteerd wegens haar aandeel in het redden van joden gedurende de Tweede Wereldoorlog'.

Haar verbondenheid met de God van haar voorouders begon toen zij nog heel jong was. Ik heb het haar vaak horen vertellen. 'Toen ik vijf jaar was, vroeg ik de Heer Jezus in

mijn hart te komen,' zei zij, 'en Hij kwam en heeft me nooit in de steek gelaten.'

Nu was ik in de stad. Er was meer verkeer en ik moest voorzichtig door de drukke straten van Haarlem rijden. Niet ver van hier, hoewel niet te zien, was de Barteljorisstraat. Naar deze straat, dichtbij de Grote Kerk, verhuisde het gezin Ten Boom uit Amsterdam. Hun huis werd de B  j   genoemd, een afkorting van de naam van Bartel Joris, die in de veertiende eeuw in Haarlem had gewoond.

De B  j   was klein en gedurende Corrie's kinderjaren altijd vol mensen – de zes gezinsleden plus drie tantes, de zusters van haar moeder. Het huis was, zoals Tante Corrie het beschreef, vol kleur, warmte, muziek en vrolijkheid, en moeder Ten Boom had altijd plaats voor gasten aan tafel. Het gezin had een stevig, geestelijk fundament. Dagelijks werd er uit de Bijbel gelezen. Een geliefkoosde Nederlandse verpozing is praten en er werd veel van gedachten gewisseld in de B  j  . Er was een nauwe gezinsband en Corrie zocht altijd wegen om de liefde en het gevoel van saamhorigheid waarin zij opgroeide, met anderen te delen. Als jonge vrouw begon zij met verschillende clubs, waaronder een christelijke meisjespadvinderij, De *Driehoeksmeisjes*, en clubs voor verstandelijk gehandicapten. Had haar buitengewoon sterke familieachtergrond met de vele generaties van een goed gereformeerde instelling Corrie ten Boom gemaakt tot de vrouw die zij was?

Corrie's moeder stierf toen Corrie bijna dertig was; haar broer Willem en haar zuster Nollie trouwden; en na het heengaan van de drie tantes, waren alleen Casper ten Boom, Betsie en Corrie overgebleven in de B  j  .

Toen brak de oorlog uit. Hoewel zij allen van middelbare leeftijd waren en ouder, waren Corrie, haar zuster en haar

vader totaal niet bang om de consequenties van hun overtuiging te aanvaarden toen het oorlog werd. Op 28 februari 1944 werden de Ten Booms verraden door een landgenoot die wist dat zij in de BÉjé joden verborgen, en zij werden naar het Haarlemse politiebureau gebracht.

Van daaruit begon een reis vol verschrikkingen. Zij werden naar de gevangenis in Scheveningen overgebracht, waar Corrie haar vader voor het laatst zag. Na tien dagen gevangenschap overleed hij. De meeste familieleden werden vrijgelaten, maar Kik, de zoon van Willem, stierf in een concentratiekamp toen hij begin twintig was, en Willem stierf op zestig-jarige leeftijd in 1946 aan de gevolgen van een ziekte die hij in de gevangenis had opgelopen. Corrie en Betsie werden eerst naar het concentratiekamp in Vught gebracht, en toen naar het beruchte concentratiekamp in Ravensbrück, waarvan Corrie zei dat het 'de diepste hel (was) die een mens kan maken'. Betsie stierf hier tijdens de kerstdagen van 1944, negenenvijftig jaar oud.

In Ravensbrück benutten Corrie en Betsie iedere gelegenheid om de gevangen vrouwen van Gods liefde te vertellen. Zij hadden een Bijbel het kamp kunnen binnensmokkelen en hielden dagelijks bijbelstudies. Ik heb Corrie horen vertellen dat zij een beeld in haar herinnering had van haar zuster, zittend in de smerige barak en omringd door vrouwen, terwijl zij hun uit de Bijbel voorlas. Terwijl zij las, viel er een lichtstraal door het raam op Betsie en Corrie zei dat het net een schilderij van Rembrandt was. Betsie was zwak en zeven jaar ouder dan Corrie, maar God gebruikte haar in die vuile en mensonterende omgeving. Toen werd Betsie ziek, maar haar geloof was even sterk als haar lichaam zwak was. Zij zei eens: 'Corrie, als het nieuwe jaar komt, zullen we allebei vrij zijn. God heeft het me laten zien. We moeten

door de hele wereld trekken en aan iedereen die wil luisteren, de waarheid vertellen die we hier hebben ontdekt, dat er geen put zo diep is of Gods liefde reikt nog dieper.'

Toen het nieuwe jaar kwam, waren zij inderdaad beiden vrij. Betsie was gestorven en naar de Heer gegaan. Corrie, die werd vrijgelaten uit Ravensbrück 'door een administratieve vergissing en een wonder van God' keerde terug naar Haarlem. Van daaruit begon zij een bediening die haar in drieëndertig jaren naar vierenzestig landen zou brengen.

Toen ik langs het centrum van Haarlem reed, regende het een beetje. Ik reed naar Overveen waar Tante Corrie woonde. Ik vroeg me af hoe ik, een nogal onafhankelijke Engelse van begin dertig, mijn leefwijze ook maar enigszins in overeenstemming kon brengen met die van een vastberaden Nederlandse vrouw die meer dan vijftig jaar ouder was dan ik. Was ik geschikt voor reisgenote-medewerkster? Zo zag ik mezelf helemaal niet.

Even kwam er een opmerking in mijn gedachten die een paar avonden tevoren werd gemaakt. Na Tante Corrie's bezoek om haar te bezoeken, had ik een goede vriendin bezocht, een Nederlandse die zich zou gaan verloven en die Tante Corrie ook goed kende. Wij baden haast iedere week samen en die avond vroegen wij of God me wilde laten zien of het zijn wil was dat ik bij Corrie ten Boom zou gaan werken.

Na afloop zei mijn vriendin in het Engels: 'Pam, de woorden 'tot de dood ons scheidt' kwamen in mijn gedachten.' Ik wist natuurlijk dat die woorden in het trouwformulier voorkomen en ik dacht, een beetje geschrokken: dat heeft toch zeker geen betrekking op mij en Tante Corrie's vraag? Ik geloof niet dat ik zoiets meer dan enkele maanden zou kunnen volbrengen. Mijn vriendin had zeker aan die woor-

den gedacht om de meer voor de hand liggende reden van haar verloving.

De lange, rechte Julianalaan lag voor me, met aan weerskanten een fietspad. De fietsers reden met gebogen hoofd wegens de regen en de wind die uit de richting van de Noordzee kwamen.

Ik parkeerde bij het trottoir en liep door de straat met bomen. De verf van de solide, goed onderhouden huizen glansde en de tuinen waren allemaal aangelegd op de Nederlandse manier, netjes, schoon en prettig om te zien. Toen ik nummer tweeëndertig had bereikt, een huis van drie verdiepingen, waar Corrie sedert het jaar daarvoor woonde, liep ik langs het pad in de voortuin naar de huisdeur. Rechts van mij lag een vierkant grasveld met een goudenregenboom die later in het jaar uitbundig zou bloeien.

Een paar seconden later opende Ellen de Kroon, een slanke, blonde, jonge vrouw, de deur en ik ging naar binnen in de warme verwelkomende sfeer van huize 'Agape'. Tante Corrie had het huis de naam gegeven van een van de Griekse woorden voor 'liefde'.

'Geef mij je jas maar,' zei Ellen en toen, met een hoofdbeweging naar de trap, 'ga maar naar boven. Tante Corrie houdt een dag rust in bed. Ik heb thee gezet en zal alles direct naar boven brengen.' Toen verdween ze in de keuken.

Toen ik de vrij steile trap beklom, dacht ik hoe ongewoon het was dat een drieëntachtigjarige vrouw een huis zou uitzoeken zonder slaapkamer beneden. De trap leek mij nogal steil, hoewel ik pas tweeëndertig was en ik vond het typerend voor Tante Corrie's energie dat zij bereid was die minstens eens per dag te beklimmen. Terwijl ik naar boven liep, de gele tulpen in mijn hand, kwamen de vragen die me hadden beziggehouden, opnieuw naar boven. Wie was ik

om dit werk, al was het maar voor een beperkte tijdsduur, op me te durven nemen? Het betekende vierentwintig uur van ieder etmaal in iemands aanwezigheid te zijn of in haar buurt. Hoewel ik eerbied had voor Corrie ten Boom, was dat vooruitzicht nogal ontmoedigend.

Maar, bracht ik mezelf in herinnering, dit was alleen maar een gesprek. Er zou overvloed van tijd zijn om Gods leiding te zoeken, voordat ik een beslissing nam. Ik klopte op de slaapkamerdeur en een warme, heldere stem riep: 'Binnen!' Tante Corrie zat in een laag tweepersoonsbed, gesteund door kussens, in een lichtgele pyjama. Het zilvergrijze haar hing op haar schouders en zij was omringd door papieren. Ik gaf haar de gele tulpen en zij vroeg me te gaan zitten.

Ellen volgde me op de hielen met het theeblad en ik was dankbaar dat ik me even kon voorbereiden op het gesprek. Het viel me onmiddellijk op hoe licht en kleurrijk de kamer was.

Deze was groot, met openslaande deuren naar een balkon. Tante Corrie hield kennelijk van platen. Zij had ze opgehangen overal waar maar ruimte was. Er waren originele olie- of waterverfschilderijen. Er waren reproducties en foto's. Er was een reproductie van Rembrandts schilderij van de Heer Jezus met de twee discipelen in Emmaüs. Er was er een van een vrouw die water putte. Wat het meest mijn aandacht trok, was een roze tegel met de woorden: 'Mijn tijden zijn in uw hand.'

Tante Corrie had de gelegenheid van Ellens komst te baat genomen om snel uit bed te komen en rond te lopen om de brieven te verzamelen die Ellen moest posten. Haar kracht en lenigheid waren werkelijk verbazingwekkend. Er was geen spoor van stijfheid. Het leek er niet op dat zij werkelijk rustte tijdens die dag in bed, maar dat zij die veeleer helemaal uitbuitte.

Ellen verliet de kamer en, terwijl ze weer tegen de kussens leunde, keek Tante Corrie me aan met haar doordringende, blauwe ogen. Er waren geen openingsfrasen.

‘Wel, kind, wat heeft de Heer tegen je gezegd?’

‘Ik ben bereid u te helpen, Tante Corrie,’ zei ik voorzichtig, bij wijze van inleiding.

‘Prijs de Heer! Dat is dan in orde.’

Ik was een beetje verbouwereerd. Er werd niets gezegd over werktijden, salaris, vakanties of bezoeken aan mijn familie in Engeland. Voor Tante Corrie was de zaak in orde.

‘Ik ben nu bijna vierentachtig,’ ging zij enthousiast verder, ‘en ik sta op een tweesprong in mijn leven. Ik heb de Heer gevraagd om een nieuwe bediening en ik geloof dat Hij die zal geven. Wat het is, weet ik nog niet, maar Hij zal het me laten zien.’

Ik wilde iets zeggen om mijn gevoelens duidelijk te maken, maar er was iets in haar enthousiasme en energie dat me boeide. Ik zweeg.

‘Als iemand drieëntachtig jaar is,’ zei Tante Corrie stralend, ‘en nog een klein beetje kan doen van het werk waar ze van houdt, dan is dat een groot voorrecht. Maar ik kan nog zoveel doen.’ Zij zweeg en keek me aan, vriendelijk, maar vastberaden. ‘Kind, ik ben erg blij dat je mijn mede-zwerfster zult worden, maar je moet weten dat je altijd op de tweede plaats zult komen. Het werk komt op de eerste plaats.’

Dat is duidelijk gezegd, dacht ik, onmiddellijk onder de indruk van haar ongewone eerlijkheid. Ik zal nooit kunnen zeggen dat ik niet gewaarschuwd was. Ik kon zien dat zij me nooit zand in de ogen zou strooien, maar toch was ik een beetje op mijn hoede. Er zouden zich zeker een paar onprettige situaties kunnen voordoen als het werk werkelijk altijd op de eerste plaats zou komen.

‘Begin april gaan we naar de Verenigde Staten,’ verklaarde zij. ‘Er komen een paar interessante maanden.’ Zij vertelde me dat er een oude koffer tevoorschijn was gekomen die jarenlang zoek was geweest. Deze bevatte oude familiepapieren en brieven, geschreven door haar overgrootvader, haar grootvader en haar vader. Zij wilde dit materiaal gebruiken als achtergrond voor een boek dat zij aan het schrijven was over vader Ten Boom en waaraan zij zou werken met een neef in Zwitserland. Van daar zouden we verder reizen naar de Verenigde Staten waar Corrie op verschillende plaatsen zou spreken. ‘De hele reis zal ongeveer zeven maanden duren,’ zei ze ten slotte zakelijk.

Zeven maanden! dacht ik. Hoe ter wereld kan een ouder iemand een reis van zeven maanden doorstaan? En dan, hoe zou ik dat kunnen? Het lukte me beleefd te knikken.

Onverstoorbaar ging zij verder: ‘Je zult van Amerika houden. Toen ik na de oorlog in Duitsland werkte, leerde ik daar hoe ik moest denken. In Amerika leerde ik hoe ik moest leven. Maar wat het belangrijkste is, de mensen daar hebben de Heer Jezus nodig.’

Ik wist dat haar boek *De Schuilplaats* en de film die daarvan was gemaakt, haar veel uitnodigingen hadden bezorgd om te komen spreken. Overal hielden de mensen van ‘Tante Corrie’, alsof zij hun eigen geliefde tante of grootmoeder was. Maar ik zag nog steeds niet, hoe ik in dat alles zou passen.

Nadat we samen hadden gebeden en daarna iets gegeten hadden, ging ik weg. Ik glimlachte toen ik naar de auto liep, terwijl ik mijn jas helemaal dichtknoopte wegens de wind. Als mijn aandacht niet helemaal in beslag werd genomen door het drukke verkeer, dacht ik na over het gesprek. Voor Tante Corrie was het een uitgemaakte zaak dat ik haar reis-

genote zou worden. Ik had wel een gevoel van vrede, maar toch niet haar zekerheid, hoewel ik haar goed genoeg kende om te weten dat zij zich nooit iets zou aanmatigen of me tot een beslissing zou dwingen.

Toch scheen Tante Corrie vanuit een volkomen zekerheid te handelen met het gevoel dat haar dagen werden geregeld en zij alleen maar naar Gods instructies moest luisteren en die opvolgen. Dat er geweldige dingen gebeurden terwijl zij vanuit zo'n eenvoudige gehoorzaamheid leefde, leek het bewijs te zijn dat Hij met haar was. Hoe zou ik kunnen leren om zo te leven? Wat geniet die vrouw van haar werk, dacht ik. Zij zal me uitputten; dat kan ik nu al zien!

Ik hoopte alleen maar dat ik haar gedurende de eerste paar maanden op de juiste manier zou kunnen helpen. Corrie ten Boom scheen een enorme vaardigheid te bezitten om iets tot stand te brengen, een door God gegeven inzicht om een visie op te merken en die te verwerkelijken. Ik begon er naar uit te zien, van haar te leren. Om de een of andere reden beleefde ik dat gesprek in haar slaapkamer steeds opnieuw. De energieke, lenige beweging waarmee Tante Corrie uit het lage bed opstond, tekende zich scherp af in mijn herinnering. Hoe levendig zou ik me dat later herinneren, in een ander land, een andere slaapkamer en onder heel andere omstandigheden.

Maar ook nu al maakte ik me zorgen met betrekking tot haar leeftijd en haar gezondheid. Ik had gehoord dat haar arts haar hart in de gaten hield, hoewel het er niet op leek dat zij ook maar enig plan had om het kalmer aan te doen.

We zullen alles voorlopig maar laten zoals het is, dacht ik. Ik zal deze reis van zeven maanden beschouwen als een soort proeftijd. Ik kan me later altijd terugtrekken, als er een geschiktere kandidaat opduikt.

Die avond in maart, terwijl ik snel huiswaarts reed door het Nederlandse landschap waar het wonderbaarlijke licht zich in de schemering oploste, kon ik niet vermoeden dat ik getuige zou zijn van een van Corrie's meest ongewone fasen in haar bediening. Eigenlijk zou deze volkomen afwijken van alle activiteiten die gewoonlijk als bediening worden beschouwd. En hoe had ik toen kunnen weten dat ik een glimp zou opvangen van de eeuwigheid achter de ondoorschijnende ramen van de tijd?

Ik reed gewoon verder en troostte me met de wetenschap dat God schijnbaar altijd Tante Corrie's beslissingen honoreerde. Ik zou deze tijd beschouwen als een voorjaar – een tijd om nieuwe ervaringen 'te planten'. Wat er ook voor ons allebei in de toekomst lag, ik was er zeker van dat de oogst in Gods handen was.

Flexibiliteit

Enige weken na het gesprek met Tante Corrie stond ik weer op de stoep van huize 'Agape', nu met mijn koffers. Met de proeftijd van zeven maanden in mijn hoofd, had ik mijn woning in het midden van het land waar ik werkte, niet opgegeven omdat het altijd moeilijk is in dit dichtbevolkte land woonruimte te vinden. Ik had een medewerkster gevonden die in mijn kleine appartement zou wonen gedurende mijn afwezigheid – eenvoudig voor het geval dat...

Eigenlijk voelde ik me minder zeker aangaande mijn nieuwe werk, toen ik daar stond te wachten tot iemand de deur zou openen, dan op de dag dat Tante Corrie gezegd had dat de zaak geregeld was. Terwijl ik pakte en regelingen trof, had ik tijd gehad om na te denken en de feiten, zoals die er lagen, wezen niet in de richting van Corrie's conclusies.

Geen enkele van de ervaringen in mijn leven tot dan toe deed mij denken dat het een goede keuze was om de medewerkster te worden van een oude vrouw. Ik groeide op in Hastings, East-Sussex, aan de zuidkust van Engeland, in een gezin met een nauwe onderlinge band. Ik had een zusster en een broer die beiden jonger waren dan ik. Mijn vader was gemeenteamttenaar, mijn moeder verpleegkundige en ik had niet meer dan het gewone contact gehad met grootouders.

Integendeel, voor het grootste deel had ik met jonge